



Він має утверджувати національну ідентичність особи та її культурну самобутність» [4, с. 19].

Юридична освіта, маючи суспільну природу та історичний характер, обумовлюється історичним типом суспільства. Вона відображає завдання соціального розвитку, рівень економіки і культури в суспільстві, характер його політичних та ідеологічних установок. Юридична освіта як культурне явище є системою, для якої характерна наявність інваріантних якостей, притаманних як їй в цілому, так і кожному компоненту. До числа таких якостей відносяться: гнучкість, динамічність, варіативність, адаптивність, стабільність, прогностичність, спадкоємність, цілісність.

Сучасна юридична освіта є гуманістичною, особистісно-орієнтованою, що виявляється у її гнучкості та динамічності; вона є диференційованою і відкритою для змін у сфері освітніх послуг.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Арасланова А.А. Вуз на современном этапе развития мирового сообщества [Текст] / А.А. Арасланова // Педагогическое мастерство: материалы междунар. науч. конф. (г. Москва, апрель 2012 г.). – М.: Буки-Веди, 2012. – С. 242–247.
2. Веттори О., Люгер М., Кнассмюлер М. Культура качества – практика институтов // Боллонский процесс: концептуально-методологические проблемы качества высшего образования (книга-приложение) / Под научн. ред. В.И. Байденко – М.: Логос, 2009. – 362 с.
3. Ридингс Б. Университет в руинах / Пер. с англ. А.М. Корбута; под общ. ред. М.А. Гусаковского. – Минск: БГУ, 2009. – 248 с.
4. Рижак Л.В. Філософсько-світоглядні засади освіти України в умовах євроінтеграції // znc.com.ua/ukr/publ/periodic/shpp/.../p034.php.
5. Ружмон Д. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців. – Львів, 1998. – 277 с.

УДК 342.731

## ОКРЕМІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА РОЗУМІННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ

Олійник У.М., аспірант  
Хмельницький університет управління та права

Статтю присвячено аналізу змісту права на свободу совісті з філософсько-правової позиції. Здійснено комплексний аналіз формування поняття «свобода совісті» на різних етапах історичного розвитку.

**Ключові слова:** *свобода совісті, свобода віросповідання, свобода, буття, віротерпимість, Античність, християнство, середньовіччя, Відродження, Реформація, Просвітництво, модерн, постмодерн.*

Статья посвящена анализу содержания права на свободу совести с философско-правовой точки зрения. Осуществлен комплексный анализ формирования понятия «свобода совести» на разных этапах исторического развития.

**Ключевые слова:** *свобода совести, свобода вероисповедания, свобода, совесть, бытие, веротерпимость, Античность, христианство, средневековье, Возрождение, Реформация, Просвещение, модерн, постмодерн.*

Oliynyk U.M. PHILOSOPHIC CERTAIN LEGAL ASPECTS OF UNDERSTANDING AND RIGHT TO FREEDOM OF CONSCIENCE

The article analyzes the content of the right to freedom of conscience from philosophical and legal point of view. The formation of the concept of “freedom of conscience” in various stages of historical development is complex analyzed.

**Key words:** *freedom of conscience, freedom of religion, freedom, conscience, existence, tolerance to religion, Antiquity, Christianity, Middle Ages, Renaissance, Reformation, Enlightenment, modern, postmodern.*

**Постановка проблеми.** Сучасний період людської історії – це трансформації, що відбуваються в різноманітних сферах суспільного життя: політичній, соціальній, культурній, релігійній. Безперечно, у межах цих трансформацій особливого значення набуває феномен свободи совісті. Він репрезентує складну систему, що містить у собі велику кількість взаємопов'язаних елементів, які характеризують її сутність. У дослідницькій літературі існує багато дефініцій поняття «свобода совісті», проте жодне з них не може претендувати на всеохоплення.

Питання права на свободу совісті завжди є одним із найактуальніших для релігієзнавців, філософів, культурологів, юристів. Це зумовлюється тим, що складні процеси становлення й розвитку інституцій громадянського суспільства та правової держави в Україні вимагають критичного перегляду деяких учень і теорій.

Право на свободу совісті залишається одним із найбільш помітних елементів дискусії як на міжнародному рівні, так і на рівні політичного,

філософського, релігієзнавчого, правового й конфесійного дискурсів.

Крім цього, варто зазначити, що з власне філософсько-правових позицій зміст поняття «свобода совісті» майже не розглядається, а це є недопустимою прогалиною, насамперед у вітчизняній правовій науці, і може спричинити неадекватне, подекуди навіть помилкове застосування законодавства. Така прикра ситуація може виникнути з певним ігноруванням необхідності врахування філософських підходів до конкретних обставин справи [1, с. 31].

Актуальність проблеми права на свободу совісті як у теоретичному, так і в практичному аспектах визначається насамперед тим, що це поняття в концептуальному плані є загальнолюдською цінністю й важливим елементом життєдіяльності особистості та суспільства. З огляду на викладене постала необхідність зробити певну корекцію змісту, структури самого поняття «свобода совісті», внести відповідні поправки в її парадигму, що визначає смислову

специфіку, а також певну перспективу подальших досліджень.

**Аналіз останніх публікацій.** Різноманітні аспекти проблеми свободи в контексті категорій аналізувалися у працях Сократа, Арістотеля, І. Канта, І.-Г. Фіхте, Г. Гегеля, М. Бердяєва, Л. Шестова, М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра. Специфіку свободи совісті розкрито в працях як українських, так і зарубіжних дослідників: В. Андрущенко, К. Арсеньєва, О. Белова, В. Бондаренка, М. Бабія, М. Вагабова, К. Дурема, В. Єленського, М. Кирюша, В. Климова, А. Колодного, Н. Лернела, В. Лубського, М. Михальченка, М. Мокляка, А. Пчелінцева, М. Стецкевича, Л. Филипович, П. Яроцького та інших.

Зокрема, у філософсько-правовому аспекті практично відсутні системні дослідження, теоретична експлікація проблеми формування, генезису, смислового наповнення парадигми «свобода совісті».

**Метою статті** є пошук змістовних характеристик та еволюції змісту філософсько-правових поглядів щодо особливостей становлення права на свободу совісті.

**Виклад основного матеріалу.** Поняття права на свободу совісті має тривалу історію формування, у процесі якої воно вбирало в себе ідеї терпимості, гуманізму, світоглядного вибору. Питання виникнення та розвитку свободи совісті, трансформування в категорію права є надзвичайно цікавими й важливими для розуміння генезису цього поняття.

Як політична вимога гасло «свобода совісті» склалося в епоху буржуазно-демократичних революцій, проте було підготовлене всім ходом історичного розвитку. Ще на ранніх етапах розвитку суспільства сформувались різноманітні підходи до вирішення проблеми ставлення до релігії, які згодом набули поняття свободи совісті. Так, для Античності характерні визнання терпимості до різних віросповідань, будь-який культ вважався правомірним і таким, що має право на існування. Із часом християнство стало панівною релігією Європи, релігійна нетерпимість досягла свого апогею, а від віротерпимості не залишилось і сліду [2, с. 58].

Свобода совісті є одним із найважливіших суспільних феноменів, невід'ємно пов'язаним зі світоглядними питаннями; однак із поняттям свободи світогляду вона повною мірою не збігається. У концептуальному плані свобода совісті є однією з найцінніших свобод людини, з якою пов'язуються, а іноді й базуються на ній інші права та свободи людини, їх честь і гідність та світоглядні орієнтири [3, с. 5].

У найбільш загальному філософському значенні тлумачення свободи совісті виявляє себе як внутрішня здатність особистості оцінювати, осмислювати різні світоглядні парадигми, вільно, без будь-якого зовнішнього силового спонукання, лише за велінням власної совісті, самовизначатись щодо них і діяти, здійснювати вчинки, творчо самореалізовуватись у системі координат свого світоглядного вибору. У філософській інтерпретації свобода совісті постає як специфічно вибіркова й узгоджена активність свідомості, совісті та волі індивідуума, спрямованих на самовизначення в духовній реальності щодо граничних життєвосмислових засад свого буття [4, с. 31].

Поняття «свобода совісті» є визначенням двох понять: «свобода» і «совість». Свобода – здатність людини вчиняти або не вчиняти пев-

ні дії з власної волі. Совість – усвідомлення людиною відповідності своїх дій певним нормам, відчуття моральної самосвідомості особи [5, с. 42].

На переконання М. Бабія, свобода совісті – це якісна визначеність людського буття, яка відображає здатність індивіда до вільного, не зумовленого зовнішніми силовими чинниками самовизначення в духовній сфері. Це своєрідна можливість творчої самореалізації людини на основі ціннісно орієнтованого вибору. Тобто свобода совісті виступає одним з атрибутів особистості та характеризує її спроможність оцінювати, аналізувати різні світоглядні системи, у тому числі й релігійні, вільно, без будь-якого зовнішнього примусу робити вибір, самовизначатись щодо них, узгоджувати їх ціннісно-сміслові параметри зі своїми життєвими установками [6, с. 122].

Наголосимо, що якщо категорія «свобода» на сьогодні є закріпленою в юридичній літературі, то термін «совість» не має однозначного правового трактування ні серед юристів, ні серед філософів, не є елементом системи правового регулювання. Свобода й совість мають багато спільного та водночас різного. Совість нерідко визначають як здатність особи здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання й водночас давати критичну самооцінку своїх дій і вчинків. Це також здатність особи до «самовизначення» в діях і вчинках. Останнє лежить в основі поняття «свобода». Однак кожне із цих понять, маючи спільну природу та спільне предметне поле, має специфічний зміст, форму прояву, власні оціночні критерії й функції, свої основи.

Загалом категорія «свобода совісті» охоплює своїм змістом сферу духовного та світоглядного буття людини, у якій особистість вільно самовизначається й самоактуалізується. Якщо коротко, то свобода совісті – це умова та можливість вільного духовного самовизначення особистості, спосіб її самореалізації.

У філософсько-етичному контексті ця категорія віддзеркалює внутрішню здатність особистості осмислювати, оцінювати різні моральні, світоглядні, у тому числі релігійні, парадигми, вільно, без будь-якого зовнішнього примусу робити завізваний власною совістю вибір, переводити їх ціннісно-сміслові параметри в площину своїх переконань, життєвих орієнтирів, забезпечуючи можливість їх безперешкодної самореалізації на основі самовизначення.

Філософська категорія «свобода совісті» виявляє свою сутність і специфічність через єдність внутрішнього й зовнішнього аспектів. Саме тому прояв внутрішнього аспекту свободи совісті через процес самовизначення дає змогу зрозуміти механізм і зміст «набуття внутрішнього духовного досвіду». Відомий російський філософ І. Ільїн стверджує: «Зовнішня свобода потрібна людині для того, щоб стати духовним центром, щоб набути внутрішньої свободи. Внутрішня свобода є нічим іншим, як живою духовністю людини» [7, с. 176].

Зауважимо, що зміст внутрішнього аспекту свободи совісті (внутрішньої свободи совісті) інтегрує два важливі моменти: по-перше, автономність, незалежність, суверенність вільного суб'єкта, який духовно й світоглядно самовизначається, набуває «внутрішнього духовного досвіду»; по-друге, спрямованість цих дій (ви-



бір) на саму особистість, тобто через самовизначення в площині духовних, життєво-сміслових орієнтирів і цінностей.

Автономність суб'єкта свободи, плюралізм цінностей складають важливу умову вільного вибору. Водночас свобода совісті постає умовою та засобом, можливістю самоствердження, саморозвитку, самовдосконалення особистості.

У такому контексті самореалізація – це і спосіб формування життєвої мети, і засіб її досягнення, і результат. Самореалізація потребує відповідних умов, правового забезпечення, певних визначених законом обмежень і самообмеження на особистісному рівні.

Внутрішній і зовнішній аспекти свободи совісті саме у своїй нерозривній єдності дають змогу осягнути сутнісний зміст цього феномена. Зазначимо, що самопізнання особистості або свобода у виборі того чи іншого віросповідання також підпадають під запропоновану дефініцію свободи совісті. Однак у цьому разі остання постає як свобода релігійної совісті та співвідноситься лише з релігійною сферою надзвичайно широкого предметного поля, духовного, морального й культурного світоглядного буття людини.

Наголосимо, що в ході історичного розвитку суспільства погляди на основні поняття свободи совісті змінювались. Так, із цього приводу філософ П. Мінка пише: «Спочатку свобода совісті означала віротерпимість, тобто право сповідати будь-яку іншу релігію поряд із пануючою. Надалі, у процесі історичного розвитку, у результаті демократизації суспільства цей термін став означати свободу віросповідання (право обрання й зміни релігії) та свободу атеїзму (право не сповідувати жодної релігії (віровчення))» [8, с. 26]. У цьому контексті Архімандрит Кирило у своєму виступі на круглому столі «Свобода совісті та відродження гуманізму», який було проведено 1990 р., щодо історичного походження свободи совісті говорив про зв'язок свободи совісті з буржуазною французькою революцією XIX ст. Він наголосив: «На той час свобода совісті трактувалась як звільнення від ідеологічної монополії в духовній сфері католицької церкви на Заході. Безпосередньо термін із цього контексту перейшов у радянське законодавство після соціалістичної революції. Звідси й певна розпливчастість, умовність самого терміна. Його первинне значення не відповідає дійсності, з якою ми зустрічаємось у повсякденному житті» [9, с. 71].

Соціальні та економічні зміни, що відбулись останнім часом у житті України, зумовили перехід від поняття «свобода совісті» до більш вузькоспеціальних термінів. На підтвердження цього можна зазначити, що в ст. 35 Конституції України, на відміну від ст. 50 Конституції УРСР 1978 р., міститься формулювання дещо іншого змісту: як основне поняття замість раніше використовуваного «свобода совісті» використовується саме термін «свобода віросповідання».

Свобода віросповідання як загальносоціальне (природне) право людини є її можливістю вчиняти певні дії або утримуватись від їх вчинення, за допомогою чого об'єктивується її віровизнання. Свобода віросповідання включає в себе такі елементи: право сповідувати віровчення тієї чи іншої релігії, право відправляти релігійний культ та право утворювати релігійну організацію чи входити до утвореної раніше.

Наголосимо, що не варто вважати поняття «свобода совісті» та «свобода віросповідання»

тотожними, оскільки вони співвідносяться між собою як загальне й складова частина. Так, свобода совісті є однією зі складових людської особистості, її вільною внутрішньою здатністю до осмислення різноманітних світоглядів та полягає в здійсненні безпримусового вибору щодо них і реалізації їх у власних життєвих поглядах. Свобода совісті охоплює широке поле свого вияву в контексті духовного буття людини. Це насамперед свобода самовизначення й самореалізації в системі культурних світоглядних координат, свобода вибору, дотримання будь-яких філософських учень або зміна їх. Поняття «свобода віросповідання» входить у структуру категорії «свобода совісті» як її важливої складної частини.

Аналізуючи філософсько-правові погляди на поняття свободи совісті доби Античності, варто звернути увагу, що для цього періоду була характерна змагальність різних думок, свобода слова, критики, діалогічність політичного життя й інакомислення. Аналіз філософських праць Демокріта, Сократа, Платона, Протагора, софістів, кініків, Арістотеля, Епікура, стоїків, а також духовна політична практика полісного буття підтверджують, що ідеї свободи переконань, думки, терпимості, совісті в певному сенсі були відомими давнім грекам. Відсутність їх понятійного оформлення не свідчить про неусвідомлення цієї проблематики у філософській думці Античності.

Як писав відомий римський стоїк Епіктет (50–126 рр.), який обґрунтував ідею свободи совісті, людина повинна «діяти, здійснювати свої вчинки так, як велить їй совість і розум, творити своє життя за власним проектом». Вільна людина, на його думку, – це та, яка «діє, поводитьсь згідно з вимогами своєї совісті та не боїться будь-яких напастей і мук». Ці ідеї знайшли подальший розвиток у ранньому християнстві. Аналіз та осмислення історії становлення, особливо ранньої стадії розвитку християнства, його інституалізації, легалізації й легітимізації в складних умовах соціально-економічного, політичного й релігійного буття Римської імперії, творів філософів, християнських апологетів, отців церкви свідчать, що ранньохристиянській думці були притаманні як ідеї свободи релігійної совісті, так і спричинена догматичною претензією на істинність жорстка нетерпимість до іновірців, вільнодумців [10].

Специфічною епохою форм вияву елементів формування ідей свободи релігійної совісті, її теоретичного обґрунтування було середньовіччя. Зауважимо, що тоді не йшлося практично про свободу совісті як поняття. Проте й сама ідея свободи совісті не сприймалась католицькими та православними церквами. У середньовіччі культурно-соціальне середовище, яким цілком опікувалась церква, панувало над особистістю, буття якої перебувало під невпинним церковним наглядом. У цей період найбільш чіткої форми й обґрунтування набула ідея прав людини, у тому числі права на свободу совісті, релігії, у вченні італійського політичного мислителя М. Падуанського (1275–1324 рр.), який у праці «Захисник миру» (1324 р.) активно захищав принципи повної свободи (непримусовості) релігійних переконань. Тобто мова йшла про принцип свободи совісті, свободи віросповідань. Уже в ту жорстоку епоху М. Падуанський утверджував принцип «незалежності прав громадян від їх віросповідної належності». Ніхто, на його переконання, не



повинен піддаватись покаранням за свої релігійні погляди, які є приватною справою людини, справою її совісті. Філософ пропагував принцип розділення церкви та держави, рівності всіх віруючих перед законом [11, с. 18].

Аналізуючи розвиток права на свободу совісті в епоху Реформації, варто звернути увагу, що це один із ключових етапів його формування як такого. Реформація змінила духовну атмосферу Європи. Був започаткований та активно діяв реформаційний алгоритм «культурної еволюції від догматизму до свободи», від зовнішньої релігійності до внутрішнього світу людини. Реформація відкрила факт внутрішньої свободи особистості, шлях до свободи релігії, а також проголосила принцип свободи совісті. Його в теологічному аспекті всебічно обґрунтував М. Лютер. Він розкрив сутність принципів свободи релігії, свободи віросповідання, свободи совісті, свободи служіння Богу [12, с. 20].

Новою екстраординарною фазою парадигмального оформлення свободи совісті є період XVII – початку XVIII ст. Це проявилось фактично не лише в розвитку ідей свободи совісті (насамперед її структурного компонента – свободи віросповідань), а й, якщо так можна висловитись, у теоретичній і практичній розшифровках змісту цього феномена, що знайшли своє відображення у філософській, політико-юридичній думці, правових документах. Можна сказати, що в цей період було внесено принципові корективи в теорію свободи совісті, свободи релігії, відносин держави й церкви. Власне, у цей період остаточно сформувались основні підвалини парадигмальної матриці сучасного західноєвропейського розуміння свободи совісті, свободи релігійного шляху, яка утвердилась як невід'ємний компонент західної культурної традиції [12, с. 22].

Не буде перебільшенням твердження, що свобода взагалі та свобода совісті зокрема, а також процес утвердження унікальності людської особистості, суб'єктивності постали в цей період головними питаннями філософського дискурсу. Найбільш чітко й обґрунтовано це проявилось у творах англійського мислителя, творця основ лібералізму Д. Локка, а також у працях Дж. Мільтона, який наголошував: «Ніхто не може бути суддею в справах релігії та встановлювати правила для будь-якої совісті, окрім власної». Д. Локк відіграв ключову роль у формуванні цілісної концепції свободи совісті, свободи віросповідання, віротерпимості, світської держави, збалансованої й систематизованої політико-правової доктрини прав і свобод особистості. Мислитель розглядав свободу совісті та природне право кожної людини. Вихідною точкою в контексті рефлексії свободи совісті, віросповідання Д. Локка була не держава, а особистість. Обґрунтовуючи й обстоюючи ідею широкої свободи совісті, філософ значною мірою співвідносив її практичну реалізацію з принципом відокремлення церкви від держави. Отже, саме Д. Локк сформулював міцну, обґрунтовану концепцію свободи совісті, віросповідання, яка стала основою ліберальної парадигми свободи совісті, релігії та діє донині [1, с. 126].

Важливим етапом розвитку соціально-політичного й правового утвердження свободи совісті, думки та релігії постають епоха Просвітництва, доба модерну й постмодерну. Саме цей значний за своїм темпоральним виміром період західноєвропейської історії є особливо значу-

щим в аспекті подальшого теоретичного осмислення свободи совісті, її понятійного й концептуального оформлення. Епоха Просвітництва суттєво посилила значущість розуму, знання, незалежності людини, її свободи, у тому числі й свободи совісті. У цьому та в інших аспектах ця епоха є справді «ключовою», як щодо модерну, так і щодо постмодерну, оскільки обидва оперують фактично одним і тим же набором ідей, успадкованих від Просвітництва. Набір філософських та правових проблем Просвітництва активно виявляв і виявляє себе в дискурсі зазначених епох [13, с. 16].

**Висновки.** Отже, поняття «свобода совісті» розвивалось упродовж багатьох століть. У філософському змісті воно розглядалось як філософсько-етична категорія, як можливість для кожної людини робити вчинки відповідно до власних уявлень про справедливість і несправедливість, про добро й зло, як право людей думати про світ так, як вони хочуть, а також діяти згідно зі своїми уявленнями про світ.

Право на свободу совісті як філософсько-правове поняття включає в себе можливість робити вибір щодо змісту й напрямку своїх дій, а також за наявності двох означених умов мати можливість змінювати наявну необхідність на іншу, таку, що відкриває перспективи розширення свободи совісті.

Право на свободу совісті дає можливість вільно, без будь-якого зовнішнього силового тиску, лише за велінням власної совісті обирати незалежну світоглядну позицію та на цій основі робити власний вибір і нести відповідальність за свої вчинки й думки. Право на свободу совісті – це системоутворювальне право в системі прав людини, є невід'ємним правом кожної людини на задоволення світоглядних потреб.

Що стосується необхідності саме філософсько-правового осмислення права на свободу совісті в сучасних умовах, то варто наголосити на гострій теоретичній та емпіричній потребі в цьому. По-перше, саме філософсько-правова рефлексія права на свободу совісті розширює межі розуміння його природи, сутності, концептуальних основ. По-друге, вона дає можливість уточнити саме значення права на свободу совісті, його гносеологічне й онтологічне підґрунтя. По-третє, необхідність постає з того факту, що політико-правовий аспект права на свободу совісті ні в теоретичному, ні в практичному плані не вичерпує тієї реальності, з якою ми зустрічаємось у повсякденному житті.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Панкевич О. Філософсько-правові аспекти свободи думки, совісті та релігії (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини) / О. Панкевич // Право і громадянське суспільство. – 2013. – № 4. – С. 31–40.
2. Ковальова Г. Свобода совісті як основоположний принцип державно-конфесійних відносин / Г. Ковальова // Проблеми законності: Республіканський міжвідомчий науковий збірник / відп. ред. В. Тацій. – Х.: Нац. юрид. академія України, 1999. – Вип. 37. – С. 57–61.
3. Малишко В. Конституційне право людини на свободу світогляду та віросповідання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / В. Малишко. – К., 2005. – 18 с.
4. Кривич М. Правові гарантії свободи совісті в Україні / М. Кривич // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 402: Правознавство. – Чернівці, 2007. – С. 30–36.
5. Султанов А. О свободе совести и ее защите / А. Султанов // Религия и право. – 2008. – № 2. – С. 40–43.



6. Бабій М. Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігійнознавче осмислення / М. Бабій // Юридична наука. – 2013. – № 3. – С. 118–128.

7. Ильин И. Путь к очевидности / И. Ильин. – М.: Республика, 1993. – 432 с.

8. Мінка П. Теоретико-правова природа поняття «свобода совісті» / П. Мінка // Право і суспільство. – 2009. – № 3. – С. 23–28.

9. Биков О. Свобода совісті та свобода віросповідання: співвідношення понять / О. Биков // Право і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 69–73.

10. Бабій М. Свобода совісті: теоретико-методологічні основи і концептуальні засади історіофілософської та релі-

гійнознавчої експлікації етапів розвитку і формування її парадигми / М. Бабій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/15564/10-Babiy.pdf?sequence=1>.

11. Рудинский Ф. Свобода совести и религия: международно-правовые пакты и национальное законодательство / Ф. Рудинский // Государство и право. – 1992. – № 5. – С. 11–20.

12. Козленко В. Свобода совісті / В. Козленко // Софія: гуманітарно-релігійнознавчий вісник. – 2014. – № 2(2). – С. 20–23.

13. Новіков В. Інститут свободи совісті і віросповідання у системі прав людини / В. Новіков // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 13–22.

УДК 343.326; 323.285; 35.077.3

## ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ ТЕРОРИЗМУ

Репешко П.І., к. н. з держ. упр.,  
доцент кафедри правознавства  
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика,  
адвокат, член Ради адвокатів України

У статті наголошено, що нігілізм є деструктивним явищем у житті суспільства. Він розвивається з правового безкультур'я та зневаги до власної держави. Тероризм виникає на ґрунті нігілізму. Тероризм є логічним породженням нігілізму. Ліквідація нігілізму – шлях до профілактики тероризму.

**Ключові слова:** нігілізм, правове безкультур'я, держава, тероризм, боротьба з тероризмом.

В статті акцентовано, что нигилизм является деструктивным явлением в жизни общества. Он развивается из правового бескультурья и пренебрежения к собственному государству. Терроризм возникает на почве нигилизма. Терроризм является логическим порождением нигилизма. Ликвидация нигилизма – путь к профилактике терроризма.

**Ключевые слова:** нигилизм, правовое бескультурье, государство, терроризм, борьба с терроризмом.

Repeshko P.I. THE LEGAL NIHILISM PREDICTORS OF TERRORISM

Nihilism is a destructive phenomenon in society. It develops from a legal vulgarity and disregard for their own state. Terrorism appears on the basis of nihilism. Terrorism is the logical outgrowth of nihilism. Liquidation of nihilism – a way to prevent terrorism.

**Key words:** nihilism, legal incivility, state, terrorism, fight against terrorism.

**Постановка проблеми.** Явище нігілізму (від лат. Nihil – ніщо) відоме будь-якому суспільству, незважаючи на час і місце. Висвітлювали нігілізм у своїх творах Конфуцій, Г. Якобі та Ф. Ніцше, О. Шпенглер і М. Хайдеггер, Е. Фром і В. Райх, а також М. Добролюбов, І. Тургенєв та ін. У часи середньовіччя, у 1179 р., учення нігілізму папою Олександром III було піддано анафемі, але, попри це, воно не зникло. Будучи світоглядною позицією, нігілізм ставить під сумнів і заперечує загальноприйняті в суспільстві цінності й ідеали, норми моральності й культури. Нігілізм має широкий спектр вияву, він не сприймається як загроза для суспільства та держави, коли виявляється в певних висловлюваннях чи вчинках окремих осіб. Проте коли ідеї нігілізму згуртовують людей і спонукають до радикальних дій проти чинного порядку, до деструктивних змін у житті суспільства, вони призводять до руйнації держави. Адже держава будується на основі права та існує завдяки праву. Нігілізм не визнає права й, знищуючи правосвідомість громадян, руйнує правовідносини в суспільстві, що неминує нищить державу.

Нігілізм виникає внаслідок деформації правосвідомості особи, групи, суспільства, характеризується свідомим ігноруванням вимог законів, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак у своєму чистому вигляді він виключає злочинний намір. Ігнорування закону з

злочинною метою – крайня та радикальна форма деформації правосвідомості. Такий нігілізм породжує правопорушення, у тому числі кримінального характеру, зокрема є причиною виникнення державного терору до певних верств населення та вчинення невдоволеними владою особами, групами й організаціями терористичних актів. Терор і тероризм виникають на основі нігілізму, ґрунтуються на його ідеях, які трансформуються в край радикальні злочинні дії.

**Ступінь розробленості проблеми.** Нігілізм як явище суспільного життя досліджувався в різні часи як з філософського, так і з правового погляду. Значний вклад у вивчення нігілізму внесли вітчизняні й зарубіжні вчені: С. Алексєєв, Б. Братусь, О. Волошенюк, В. Гойман, В. Кудрявцев, П. Недбайло, В. Нерсєянц, Ю. Тополь, В. Туманов, В. Швачка, Ю. Шемшученко та ін. Зусиллями зарубіжних і вітчизняних науковців сформовано основи теоретичних знань про нігілізм. Проте розвиток суспільних відносин у сучасному світі зумовлює необхідність подальших досліджень взаємозв'язків нігілізму й тероризму.

**Метою статті** є дослідження причин і форм впливу ідей нігілізму на трансформацію свідомості окремих осіб і груп людей до тероризму, визначення шляхів запобігання тероризму.

**Виклад основного матеріалу.** Сучасне правове буття українського суспільства, як спра-